

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Кафедра філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін**

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
із навчальної дисципліни
«ФІЛОСОФІЯ»
підготовки здобувачів першого(бакалаврського) рівня вищої освіти
для усіх спеціальностей**

Укладачі:

Канд.філос.наук, доц. Алієва О.Г.,
Канд.філос.наук, доц. Скиртач В.М.,
Канд.філос.наук, доц. Дьяковська Г.О.,
Канд.філос.наук, доц. Мартинов Р.С.

Слов'янськ – 2020 р.

УДК 378.016:1(072)

М54

Методичні вказівки до практичних занять із навчальної дисципліни «Філософія» складені відповідно до освітньо-професійних програм та навчального плану підготовки студентів першого (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – бакалавр для всіх спеціальностей.

Методичні вказівки до практичних занять розроблене на допомогу студентам усіх напрямів денної та заочної форми навчання у підготовці до практичних занять з курсу «Філософія». Подано тематичне планування самостійної роботи, питання для самопідготовки, основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю, методичні поради, варіанти контрольних робіт, методичні рекомендації до форм проведення практичних занять і рефератів, есе, презентації, список літератури.

Укладачі: доц. Алієва О.Г., доц. Скиртач В.М., доц. Дьяковська Г.О., доц. Мартинов Р.С.

Рецензенти:

Зубарева О.Г., канд.філос.наук, доцент кафедри музики та хореографії ДВНЗ»ДДПУ»

Степанов В.В., канд.філос.наук, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ»ДДПУ»

Методичні вказівки до практичних занять із навчальної дисципліни «Філософія(Філософія, релігієзнавство, логіка)»

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін

від _____ 2021 р. протокол № _____

Рекомендовано до впровадження вченою радою

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

Від _____ 2021 р. протокол № _____

ПЕРЕДМОВА

Мета курсу «Філософія» полягає у тому, щоб допомогти студентам зорієнтуватися в основних умовах формування та розвитку філософського знання від його зародження і до нашого часу, специфіці відображення філософією сутності та характеристик природи, суспільства та людського мислення, основних проблемах людського життя, зміни ціннісних орієнтацій, соціально-політичних позицій, засвоїти методи і форми теоретичної думки минулого і нашого часу, оволодіти категоріальним апаратом на основі відповідної джерельної бази. Студенти повинні вміти формувати та обґрунтовувати власну позицію, застосовувати отримані знання при аналізі проблем сучасності. Саме такі завдання постали перед кредитно-модульною системою, яка виступає комплексом цілеспрямованих педагогічних засобів впливу на процес світоглядного розвитку студентів. Основною її метою є оволодіння студентами основами необхідних знань та практичних навичок по їх застосуванню для формування світоглядної культури майбутніх спеціалістів. При переході на нові стандарти у системі освіти потребує вдосконалення і система поточного та підсумкового контролю знань студентів. Для цього студентам пропонується перевірити рівень засвоєння матеріалу шляхом виконання завдань для самоперевірки та на основі модульного контролю, який являє собою ряд питань (в тому числі й тестових), згідно змісту навчальної дисципліни «Філософія». Пропоноване методичне видання спрямоване на активізацію самостійної роботи студентів, зокрема, на їх самостійне опрацювання спеціальної літератури. Питання побудовані у відповідності із лекційним курсом та тематикою і планами семінарських занять, що дозволяє створити цілісне сприйняття предмета. Зміст дисципліни «Філософія» реалізується в процесі вивчення трьох блоків: теоретичного, практичного та самостійної роботи. Теоретичний блок передбачає засвоєння теоретичних знань: предмет і завдання філософії, основні терміни, поняття, концепції, дискусійні проблеми; суспільні явища, процеси, події, аналіз та узагальнення фактів.

Практичний блок включає оволодіння навичками і методами наукової полеміки, логіки і культури мислення; вміння аргументовано, і переконливо висловлювати свою точку зору; підготовка реферативних повідомлень, наукових доповідей і есе з актуальних філософських проблем. Самостійна робота передбачає вміння працювати з різноманітними джерелами, словниками; здійснювати пошук інформації з відповідної філософської проблематики; систематизувати матеріал; робити самостійний аналіз і узагальнення. Робота студентів проводиться згідно з планами лекцій, семінарських занять, запитань та завдань до самостійної роботи.

Загальні методичні рекомендації та вказівки до вивчення при проведенні практичних занять з дисципліни «Філософія»

Практичне заняття є однією з найважливіших форм навчального заняття у вищому навчальному закладі, яке проводиться у формі дискусії навколо попередньо визначеної теми, до якої бакалаври готують тези виступів на підставі індивідуально виконаного завдання. Практичні заняття проводяться з основних тем навчальної програми, і вони є ефективною формою закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою.

Головна мета практичних занять — опанування бакалаврами навчальної дисципліни, забезпечення глибокого і всебічного аналізу та колективного обговорення основних проблем курсу, навчання їх елементам творчого застосування отриманих знань на практиці.

Основними завданнями практичних занять є:

- оволодіння науковим апаратом, навичками усного і письмового викладання навчального матеріалу;
- закріплення у бакалаврів теоретичних знань;
- залучення їх до науки, наукових досліджень;

- прищеплення їм навичок творчого мислення, самостійного формулювання та висловлювання власних думок, а також захисту висунутих наукових положень та висновків;

- формування у них логічно послідовного світогляду, здатності пов'язувати загальнотеоретичні положення з вимогами повсякденної практики мислення.

Види проведення практичних занять можуть бути різноманітними. Вони залежать від змісту і особливостей теми, складу бакалаврів. Найбільш поширеними видами практичних занять з філософії є: відповіді на питання, розгорнута бесіда, виступи з рефератами, презентаціями, есе, доповідями, інтерактивна дискусія, круглий стіл тощо.

Треба пам'ятати, що якість практичних занять перш за все залежить від підготовки бакалаврів до них, тому при підготовці до практичних занять кожен бакалавр повинен уважно ознайомитися з планом, який відображає зміст чергової теми заняття; прочитати і продумати свої лекційні записи, які відносяться до теми практичного заняття; вивчити чи законспектувати рекомендовану літературу; скористатися при потребі консультацією викладача; скласти розгорнутий план, тези чи конспект виступу з усіх питань теми заняття.

Бакалаврам необхідно відвідувати кожне практичне заняття. Пропуск позбавляє студента можливості усвідомити, закріпити та отримати цілісне уявлення по тій чи іншій темі. Крім того, це створює значні труднощі при підготовці до підсумкового модульного контролю.

Проведення практичного заняття.

- 1) більшість практичних занять проводиться у формі інтерактивної дискусії, під час якої викладач здійснює поточний контроль якості знань студентів, перевіряє виконання їх завдань самостійної роботи;

- 2) практичне заняття починається вступним словом викладача, в якому він розкриває значення теми і цілі заняття, форми і методи його проведення;

3) бакалавр, розкриваючи зміст того чи іншого питання теми практичного заняття повинен пов'язувати матеріал з актуальними проблемами сучасності;

4) кожному студенту необхідно постійно вдосконалювати навички володіння правильного вживання фахових понять і термінів. Систематичні виступи на практичних заняттях сприяють поповненню словарного запасу, а також вмінню лаконічно і точно висловлювати свої думки;

5) бакалаври повинні уважно слухати виступи своїх одногрупників і оцінювати наскільки глибоко розкриті питання. Це дає можливість кожному присутньому на практичних заняттях висловити свою точку зору та подолати прогалини, які мали місце у відповіді. Активна участь на практичних заняттях прищеплює навички участі у дискусії, аналізу різних точок зору, вміння відстоювати власну позицію;

6) після закінчення виступу студента відбувається обговорення проблеми. При цьому викладач не тільки направляє обговорення на розкриття вузлових питань, але і дає змогу виступити усім учасникам заняття;

7) завершується практичне заняття заключним словом викладача, в якому підсумовується робота групи, аналізується ступінь розкриття теми, оцінюються всі форми участі бакалаврів та нараховуються рейтингові бали, а також дається завдання на наступне заняття.

Протягом практичного заняття бакалавр може в достатньому обсязі засвоїти і успішно реалізувати конкретні знання, вміння, навички та компетенції в своїй практичній діяльності при виконанні наступних умов:

1) систематична робота на навчальних заняттях під керівництвом викладача і самостійна робота по закріпленню отриманих знань і навичок;

2) сумлінне виконання завдань викладача на практичних заняттях;

3) з'ясування і уточнення окремих передумов, умовиводів і висновків, що містяться в навчальному курсі;

4) зіставлення точок зору різних авторів по проблемам навчального

курсу; виявлення неточностей і некоректного викладу матеріалу в періодичної та спеціальної літератури;

5) періодичне ознайомлення з останніми теоретичними досягненнями в області філософії;

6) проведення власних наукових і практичних досліджень по одній або декільком актуальним проблемам з філософії, логіки;

7) розробка пропозицій викладачеві в частині доопрацювання та вдосконалення навчального курсу;

8) підготовка наукових статей для опублікування в періодичних виданнях, виступ на науково - практичних конференціях, участь в роботі студентських наукових гуртків, круглих столів і диспутах з проблем філософії.

Протягом проведення практичних занять із навчальної дисципліни «Філософія» бакалаври повинні вивчити рекомендовану літературу.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

«Філософія»

Тема 1. Загальні відомості про філософії. Предмет і об'єкт філософії. Основні проблеми, напрямки, завдання та функції філософії. Місце філософії серед інших наук. Понятійно-категоріальний апарат філософії. Типологія філософських учень.

Тема 2. Становлення філософських уявлень в країнах Стародавнього Сходу. Становлення філософії в Стародавньої Індії. Основні історичні етапи розвитку Індії. Основні релігійно-філософські напрями. Ортодоксальні та неортодоксальні даршани Стародавньої Індії. Філософія у Стародавньому Китаї. Соціально-економічні умови становлення філософії у Стародавньому Китаї. Парадигми відомих шкіл «золотої доби» китайської філософії.

Тема 3. Антична філософська думка. Причини формування та джерела філософії в Стародавній Греції. Джерела давньогрецької філософії. Періодизація античної філософії. Пошуки першопочатків буття античними мислителями.

Філософія ранніх грецьких філософів (досократиків): Мілетська школа – Фалес, Анаксимандр, Анаксимен; Ефеська школа – Геракліт; Піфагорійський союз – Піфагор; Елейська школа – Ксенофан, Парменід, Зенон; філософія Емпедокла та Анаксагора; античний атомізм – Демокріт; софістика: діяльність “старших” софістів.

Становлення об'єктивного ідеалізму у грецькій філософії: філософія Сократа.

Вчення Платона про ідеї. Теорія пізнання Платона (пізнання як пригадування). Уявлення про душу. Етика Платона. “Пайдейя” Платона: ідеї виховання.

Філософія Аристотеля. “Перша філософія” і “друга філософія”. Критика теорії Платона. Вчення Аристотеля про причини буття: формальна і матеріальна причини, цільова і рушійна причини. Вчення про категорії. Аристотель про визначення та види душі. Душа і тіло. Гносеологія Аристотеля: спростування скептицизму, сенсуалізм і емпіризм Аристотеля, проблема вторинних якостей, ступені пізнання.

Еллінізм та його місце в історії та культурі античності. Особливості та завдання елліністичної філософії. Філософські школи елліністичної доби: стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм, еkleктизм. Філософські школи доби Римської імперії: епікуреїзм, неоплатонізм.

Основні здобутки античної філософії та її детермінація наступного

розвитку філософської думки.

Тема 4. Середньовічна філософія. Джерела формування філософії раннього християнства. Біблійні витoki основних ідей християнської філософії. Періодизація Середньовічної філософії. Екзегетика. Діяльність апологетів: Юстин Мученик, Тертулліан. Александійська богословська школа (Климент і Ориген).

Філософія Аврелія Августина. Сповідь як спосіб філософування Святого Августина. Августин і грецька філософія. Свобода волі душі як вияв дії Бога. Моральна доктрина Аврелія Августина.

Рання схоластика. А.Кентерберійський. Схоластичний реалізм. Відношення віри і розуму. Концепція Бога і докази щодо його існування. Боротьба реалізму і номіналізму.

Розквіт схоластичної філософії: Тома Аквінський. Вчення про буття. Поєднання християнської теології з ученням Аристотеля. Структура світу. Вчення про сутність та існування. Різниця між матеріальним і духовним. Вчення про універсалії (поміrkований реалізм). Вчення про потенцію і акт. Докази на користь існування Бога. Тлумачення сутності Бога та його пізнання. Вчення про душу. Теорія пізнання. Відношення між раціональним знанням і вірою.

Тема 5. Філософія епохи Відродження. Загальна характеристика епохи Відродження. Геоцентризм і антропоцентризм. Ідеї гуманізму. Нове трактування античної філософії.

Натурфілософія відродження. Микола Кузанський. Геоцентризм. Містичний пантеїзм Кузанського; концепція вченого незнання. Номіналізм. Джордано Бруно: пантеїстичний матеріалізм і діалектика; ідеї нової космології; вічність і нескінченність Всесвіту; незчисленність світів; філософська антропологія і теорія пізнання.

Тема 6. Філософія Нового часу. Становлення філософії Нового часу. Емпіризм і філософський матеріалізм Френсіса Бекона. Вчення Бекона про “форми” і “природу”. Вчення про індукцію як метод дослідження “форм”. Універсальне поняття експерименту. Гносеологія: роль відчуттів (досвіду) і розуму; вчення про “примари” людського розуму.

Раціоналізм Рене Декарта. Дедуктивний метод наукового дослідження (чотири правила методу). Вчення про вроджені ідеї. Принцип універсального сумніву. Теорія пізнання Декарта. Дуалізм Декарта. Вчення про матерію, рух, простір і час.

Еволюція філософських систем. Філософія Бенедикта Спінози. Головні поняття метафізики Спінози: субстанція, атрибут, модус, нескінченність, порядок. Вчення про модуси (модуси протяжності і модуси мислення). Подолання дуалізму Декарта (монізм Спінози). Детермінізм. Погляди Спінози на душу. Теорія пізнання Спінози: чуттєве, розсудкове та інтуїтивне пізнання. Дедуктивно-математичний метод Спінози. Спіноза про свободу.

Монадологія Готфріда Ляйбніца. Вчення про монади: множинність монад; характерні особливості монад; внутрішня активність монад. Теорія пізнання Ляйбніца. Раціональне пізнання. Критика сенсуалізму і емпіризму.

Суб'єктивний ідеалізм Джорджа Берклі. Критика Берклі філософського поняття матерії. Ідеалістичний сенсуалізм Берклі.

Тема 7. Філософія Просвітництва. Німецька класична філософія. Загальна характеристика філософії Просвітництва. Загальна характеристика англійського матеріалізму XVIII ст., французького просвітництва XVIII ст. (Деїзм Вольтера. Деїстична релігія розуму. Сенсуалізм. Філософія природи Вольтера.). Загальна характеристика французького матеріалізму XVIII ст. (Ламетрі про матеріальну субстанцію. Теорія пізнання. Визнання вічності та об'єктивного існування матерії).

Німецька філософія XVIII-XIX ст.: філософське вчення Іммануїла Канта. “Докритичний” та “критичний” періоди в філософській творчості Канта. Учення про “річ у собі” та явище. Теорія пізнання. Кант про феномени і ноумени. Межі пізнання. Структура процесу пізнання. Априорне в пізнанні. Антиномії.

Філософська система Гегеля. Об'єктивний ідеалізм Гегеля. Об'єктивне мислення як субстанція. Відношення між буттям і мисленням. Етапи розвитку абсолютної ідеї: логіка, природа, дух. Система категорій. Ідеалістична діалектика.

Філософія Людвіга Фейєрбаха. Антропологічний принцип філософії Фейєрбаха. Матеріалізм. Основні ідеї філософії І. Фіхте: філософія абсолютного «Я» та філософія дії (практична філософія). Ф.Шеллінг - ідеаліст і діалектик, творець «Системи трансцендентального ідеалізму» (його головна філософська робота). Ядром філософії Ф. Шеллінга є категорія Абсолюту. Натурфілософія Ф. Шеллінга.

Тема 8. Європейська філософія XIX-XXI ст. Філософія діалектичного матеріалізму: Карл Маркс і Фрідріх Енгельс. Розробка основних положень матеріалістичного розуміння історії. Теорія суспільних відношень. Продуктивні сили і виробничі відносини. Теорія суспільно-економічних формацій.

Філософія позитивізму. Характерні риси філософії позитивізму. Головні етапи позитивізму. Огюст Конт. Програма “позитивної філософії”. Закон трьох стадій розвитку суспільства Огюста Конта. Критерії науковості знань. Радикальний емпіризм Ернста Маха. Поняття аналітичної філософії. Г.Фреге і Б. Рассел: “глибинний” аналіз мови. Логічний атомізм Бертрана Рассела. Людвіг Вітгенштейн: філософія як аналіз різних способів вираження дійсності (наука, мистецтво, містичне споглядання).

“Лінгвістичний поворот” у західній філософії: трансформація філософських проблем у сферу аналізу мовних засобів і виразів.

Філософія науки. Проблема методологічного ідеалу і критеріїв науковості знань.

Ірраціоналізм і філософія життя. Метафізика Шопенгауера. Філософія Фрідріха Ніцше.

Релігійна філософія. Філософія неотомізму. Філософія Жака Марітена: концепція інтегрального гуманізму; шостий доказ існування Бога; критика філософії Нового часу; гуманізм антропоцентричний і геоцентричний.

Філософія психоаналізу. Зігмунд Фройд. Психоаналіз як спроба методологічного подолання суб'єктивізму та ірраціоналізму (інтуїтивізму).

Феноменологія. Е. Гуссерль: критика підстав традиційної ідеалізації (психологізму та історизму). Іntenціональність як принцип взаємозв'язку. Метод феноменологічної редукції. Ідея саморозкриття феномена. Поняття "горизонту знань".

Філософія існування. Генеза екзистенціалізму. Філософське вчення Сьорена К'єркегора: екзистенційні істини; етапи еволюції особи; поняття відчаю. Філософія Мартіна Гайдеггера: екзистенційне тлумачення феноменології; основні етапи філософської еволюції; онтологічна концепція; сенс буття; поняття "істина"; "техніка" і "нігілізм".

Загальні особливості прагматизму Ч. Пірс: процес пізнання як перехід від сумніву до вірування; поняття як правила дії; істина як загальнозначуще вірування; роль загальних ідей. Інструменталізм Джона Дьюї.

Постмодернізм як відмова від канонів філософського академізму; обґрунтування права на вільний вибір способу філософування. Метод метанаративів (Ж.Ф. Ліотар); метод "археології" (М. Фуко).

Тема 9. Філософська думка в Україні. Виникнення і формування філософської думки проукраїнського народу на теренах народної мудрості та міфології. Філософська думка українського народу в період Київської Русі. Українське перед відродження XIII-XV століть. Галицько-Волинський літопис. Києво-Печерський Патерик. Становлення і розвиток філософських поглядів і уявлень в умовах раннього гуманізму XV – першої половини XVI століть. Ідеї гуманізму та реформації у творах діячів братських шкіл та вченого гуртка Києво-Печерської лаври. Філософія українського просвітництва другої половини XVII – XVIII століть. Києво-Печерська академія як центр східноєвропейської філософської думки. Філософські вчення українських вчених-романтиків та письменників XVIII-XIX століть. Розвиток професійної академічної філософської думки. Особливості філософської рефлексії українських письменників і вчених другої половини XIX- початку XX століть. Українська філософська думка в період соціалістичного будівництва. Філософська проблематика мислителів української діаспори XX- початку XXI століть.

Тема 10. Філософське вчення про буття (онтологія). Філософський зміст проблеми буття. Основні форми буття. Класична і неklasична онтологія. Буття і матерія. Матерія як гносеологічна категорія і як субстанція. Простір і час, рух і розвиток. Діалектика, детермінізм та індетермінізм. Проблеми єдиного світу.

Тема 11. Філософія пізнання (гносеологія). Логіка в структурі пізнавального процесу. Пізнання як специфічна форма відношення людини до світу. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Раціональне пізнання. Єдність чуттєвого і раціонального у пізнанні. Ірраціональність пізнання. Пізнання і творчість.

Проблема істини. Класична концепція істини та її альтернатива у сучасній теорії пізнання. Діалектика істини і помилки. Функції практики в процесі пізнання. Співвідношення філософської, загальнонаукової та спеціалізованої методології. Наука як суспільний феномен. Сцієнтизм та антисцієнтизм. Етичні принципи наукової діяльності. Логіка в структурі пізнавального процесу. Відмінності чуттєвого пізнання та абстрактного мислення, особливості абстрактного мислення та роль мови в пізнанні. Основні риси правильного мислення: визначеність, послідовність, несуперечність, доведеність. Логіка як наука про закони та форми правильного мислення, основні форми мислення: поняття, судження, умовиводи. Поняття логічного закону, як необхідного зв'язку між думками. Значення основних законів логіки для правильного мислення. Закон тотожності. Закон несуперечності. Закон виключеного третього. Закон достатньої підстави. Характеристика поняття як відображення предметів і явищ в їх істотних ознаках, логічна структура поняття, основні прийоми утворення понять, види понять, відношення між поняттями. Загальна характеристика судження як форми мислення. Визначення судження, будова судження. Поділ суджень за якістю та за кількістю. Загальна характеристика умовиводу як форми мислення.

Тема 12. Філософська антропологія. Філософія як методологія філософської антропології. Основні проблеми, напрямки, завдання та функції філософської антропології. Місце філософської антропології серед інших наук. Поняття і основні категорії філософської антропології. Людина як об'єкт філософського дослідження. Унікальність і проблематичність людини. Специфіка філософського осягнення людини. Інтегративний статус філософської антропології в сучасному соціально-гуманітарному пізнанні. Проблема людини у філософії. Людина як мікрокосм, мікротеос, мікросоціум. Поняття «людина» – «індивід» – «індивідуальність» – «особистість». Питання про сутність і природу людини, походження і призначення, місце в світі, смерть і безсмертя, сенс людського життя. Людина як біопсихологічна істота. Тіло, душа, як субстанціальні характеристики людини. Біологічні, соціокультурні і екзистенціальні проєкції тіла. Духовне життя особистості.

Багатовимірність феномену свідомості. Основні напрямки аналізу проблеми свідомості в історії філософії. Історико-генетичний погляд на походження свідомості. Соціально-історичні передумови виникнення свідомості. Основні характеристики свідомості. Проблема ідеального. Свідомість, діяльність, спілкування і мова – взаємообумовленість та взаємовплив. Структура свідомості. Три основні сфери свідомості – когнітивна (пізнавальна), емоційна, мотиваційно-вольова, їх роль у регуляції людської діяльності.

Критерії оцінювання результатів навчання на практичних заняттях.

Результати навчання студентів із вивчення навчальної дисципліни

«Філософія» визначаються у балах, які виставляються згідно з критеріями оцінювання.

Оцінювання результатів навчання здійснюється під час проведення практичних занять. Для студентів заочної форми бали розподіляються пропорційно годинам у навчальному плані, відведеним на навчальні заняття та самостійну роботу.

Оцінювання результатів навчання студентів у процесі практичного заняття виставляється за такими критеріями:

- під час опитувань – за повну і ґрунтовну відповідь на задане запитання з теми заняття;

- під час тестування – за правильні відповіді на всі запитання тесту з теми заняття;

- у процесі виконання ситуаційних вправ і завдань – за запропонований правильний алгоритм (послідовність) виконання завдання; за знання теоретичних основ проблеми, порушеної в завданні; за володіння формулами та математичними методами, необхідними для виконання завдання; за отриманий правильний результат.

Оцінювання результатів навчання студентів у процесі написання поточних, проміжних контрольних робіт виставляється за правильні відповіді на всі питання роботи.

Оцінювання результатів навчання студентів під час контрольного заходу виставляється за правильні відповіді на всі питання.

Оцінювання рефератів та презентацій за визначеними темами виставляється відповідно до критеріїв:

- за повноту та використання сучасних концепцій і джерел інформації (крім лекційного конспекту має бути ще не менше трьох джерел інформації);

- за оформлення роботи згідно з вимогами і наявність посилань на літературні джерела;

- за наявність змістовних висновків;

– за глибокі знання навчального матеріалу, що містяться в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах.

Унаслідок виявлення невідповідності результатів навчання окремим критеріям із тієї чи іншої форми контролю знань кількість балів, яка виставляється студентові, може бути знижена:

- за неповну відповідь – 0,5 бала;
- за кожен неправильну відповідь – 0,5 бала;
- за невчасне виконання індивідуальної роботи – 0,5 бала;
- за недостовірність поданої інформації – 0,5 бала;
- за недостатнє розкриття теми – 0,5 бала;
- за відсутність посилань на літературні джерела – 0,5 бала.

Результати поточного контролю рівня знань студентів очної та заочної форм навчання (кількість отриманих балів) обов'язково доводяться викладачем у наприкінці кожного заняття до відома всіх студентів і виставляються в «Журналі обліку поточної успішності та відвідування занять» та є підставою для одержання допуску до підсумкового контролю.

Допуск до підсумкового контролю з кожної навчальної дисципліни становить 60 балів та визначається як сумарна мінімальна кількість балів, яку необхідно набрати студентові для отримання позитивної оцінки «задовільно». При цьому межа незадовільного навчання становить 59 балів.

Засоби діагностики результатів навчання на практичних заняттях

- поточне тестування на практичних заняттях; - опитування та бесіди на практичних заняттях;
- перевірка виписок, тез та конспектів літературних джерел;
- поточні контрольні роботи;

Теми практичних занять

Тема заняття №1. Загальні відомості про філософію.

Мета вивчення: окреслити проблемне поле філософії шляхом експлікації класичної філософії, починаючи із її витоків – античної філософії..

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Філософія: предмет, методи. Функції та задачі філософії.
2. Зв'язок філософії з іншими науками. Значення філософії у сучасному світі.

Література:

1. Баумейстер А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. / А.Баумейстер.– К.: Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 4. К.: Дух і літера, 2016. – 440 с.
3. Філософія XX-XXI століть: імена [Текст] : біогр. слов. / уклад. : Ю. В. Омельченко. – К. : Фенікс, 2011.– 211 с.
4. Філософія [Текст]: практикум / Л. Г. Дротянко, М. А. Абисова, С. Н. Ищук [и др.]. - К. : Аграр Медиа Групп, 2014. - 98 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Знати етапи становлення філософії.
2. Розуміти основні тенденції розвитку філософії.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспекуйте лекцію «Загальні відомості про виникнення філософії» та проаналізуйте її.
- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспекуйте лекцію «Витоки філософської думки в Україні» та проаналізуйте її.
- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Розкрийте філософію як спосіб критичного аналізу дійсності.
2. Охарактеризуйте філософію як спосіб осмислення найбільш вагомих сучасних проблем і процесів.
4. У чому полягає проблема розколу філософії античності та які її наслідки?

Тема заняття № 2. Становлення філософських уявлень в країнах Стародавнього Сходу (Індія, Китай).

Мета вивчення: визначити основні філософські теорії стародавньої філософії сходу, як вони вплинули на сучасну філософію.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Східна філософія: особливості, головні риси.
2. Ортодоксальні та неортодоксальні філософські школи Стародавньої Індії.
3. Індійські Веди та їх тлумачення.
4. Загальна характеристика шкіл китайської філософії.
5. Головні риси та основні принципи філософії даосизму. Роль даосизму у сучасному житті китайців.
6. Філософія Конфуція його послідовники та розповсюдження його вчення у світі.

Література:

1. Кралюк П. Історія філософії України [Текст]: підручник. – К.: КНТ, 2015. – 652 с.
2. Петрушенко В. Л. Філософія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Петрушенко. – Л. : Новий Світ-2000, 2010. – 503 с.
3. Філософія, логіка, філософія освіти. Кредитно-модульний курс (текст): навчальний посібник. за ред. Додонова Р.О., Мозгового Л.І. - [видання 2-ге, доповнене]. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 512 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Знати головну проблематику східних філософських шкіл.
2. Розуміти особливості та характерні риси західного та східного типів філософствування.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспекуйте лекцію «Становлення філософських уявлень в країнах Стародавнього Сходу (Індія, Китай)» та проаналізуйте її.
- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Розкрийте методологічні засади формування філософських категорій у

Давньої Індії та Китаю.

2. Поясніть основні філософські ідеї у країнах Стародавнього Сходу .

Тема заняття № 3. Антична філософія.

Мета вивчення: Розуміти зміст філософських концепцій аналізованого періоду. Знати поняттєвий апарат опанованих філософських концепцій. Уміти інтерпретувати будь-які погляди як прояв відповідної філософської концепції.

Обсяг навчального часу: 4 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Джерела філософії Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Періодизація філософії античної доби.
2. Натурфілософія – етап становлення Античної філософії. Школи та представники.
3. Філософія софістів. Роль софістики у сучасному політичному житті.
4. Філософія Сократа.
5. Філософське вчення Платона.
6. Філософія Арістотеля.
7. Філософські школи елліністичної доби: головні ідеї та принципи.
8. Філософські школи доби Римської імперії: епікуреїзм, неоплатонізм.
9. Роль Античної філософії в формуванні всесвітньої і європейської науки.

Література:

1. Баумейстер А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. / А.Баумейстер.– К.: Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 4. К.: Дух і літера, 2016. – 440 с.
3. Філософія ХХ-ХХІ століть: імена [Текст] : біогр. слов. / уклад. : Ю. В. Омельченко. – К. : Фенікс, 2011.– 211 с.
4. Філософія [Текст]: практикум / Л. Г. Дротянко, М. А. Абисова, С. Н. Ищук [и др.]. - К. : Аграр Медиа Груп, 2014. - 98 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Знати філософські ідеї античних філософів класичної доби.
2. Розуміти та вміти застосовувати для аналізу проблем сьогодення основні ідеї античних філософів.
3. Знати основні положення суспільно-політичні погляди Платона та Аристотеля.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспекуйте лекцію «Антична філософія» та проаналізуйте її.
- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте вчення про людину античних філософів.
2. Проаналізуйте платонівське вчення про ідеальне суспільство.
3. Прокоментуйте основні ідеї стоїцизму, скептицизму, еkleктицизму.

Тема заняття №4. Середньовічна філософія.

Мета вивчення: Знати поняттєвий апарат опанованих філософських концепцій Середньовіччя. Уміти інтерпретувати будь-які погляди як прояв відповідної філософської концепції.

Обсяг навчального часу: 4 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План

1. Періодизація філософії середніх віків, головні ідеї та принципи.
2. Філософська система Аврелія Августіна.
3. Вчення Томи Аквінського про суспільство і людину.
4. Критика схоластичної філософії Мішелем де Монтенем.

Література:

1. Данильян О. Г. Філософія: підручник/ О.Г.Данильян, В.М. Тараненко. – 2-е вид.– Х.: Право, 2012. –312 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 4. К.: Дух і літера, 2016. – 440 с.
3. Філософія XX-XXI століть: імена [Текст] : біограф. слов. / уклад. : Ю. В. Омельченко. – К. : Фенікс, 2011.– 211 с.
4. Філософія [Текст]: практикум / Л. Г. Дротянко, М. А. Абисова, С. Н. Ищук [и др.]. - К. : Аграр Медиа Групп, 2014. - 98 с. Данильян О. Г.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного

контролю:

1. Знати філософські виміри концепції Томи Аквінського .
2. Розуміти та вміти застосовувати для аналізу проблем сьогодення основні ідеї філософів Середньовіччя.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспекуйте лекцію «Середньовічна філософія» та проаналізуйте її.
- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте головні ідеї та принципи філософії середніх віків.
2. Прокоментуйте пояснення моралі і релігії у представників Середньовічної філософії.
3. Реформація і контрреформація - як ви розумієте вплив цих явищ на сьогодення.

Тема заняття №5. Філософія Відродження.

Мета вивчення: ознайомлення студентів з змістом філософських концепцій періоду Відродження. Знати поняттєвий апарат опанованих філософських концепцій. Уміти інтерпретувати будь-які погляди як прояв відповідної філософської концепції.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Загальна характеристика філософії епохи Відродження.
2. Гуманістичний період Відродження.
3. Неоплатонізм Ренесансу Марсіліо Фічіно, Джовані Піко делла Мірандола.
4. Натурфілософія Відродження.

Література:

1. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 4. К.: Дух і літера, 2016. – 440 с.
2. Філософія XX-XXI століть: імена [Текст] : біогр. слов. / уклад. : Ю. В. Омельченко. – К. : Фенікс, 2011.– 211 с.
3. Філософія [Текст]: практикум / Л. Г. Дротянко, М. А. Абисова, С. Н. Ищук [и др.]. - К. : Аграр Медиа Групп, 2014. - 98 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Знати основні ідеї філософії Відродження.

2. Розуміти причини та суть повороту до проблеми людини в філософії Відродження.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспекуйте лекцію «Філософія Відродження» та проаналізуйте її.
- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Які хронологічні межі епохи Відродження й Реформації.
2. Поясніть, у чому суть понять Відродження, Реформація. Обґрунтуйте відповідь.
3. На Ваш погляд, чому термін «Відродження» поширюється на всю європейську культуру XV — початку XVI ст.
4. Поясніть значення терміна «гуманізм точки зору філософських визначень».
5. Чому люди епохи Відродження вважали епоху Середньовіччя «варварською» і «дикою». Наведіть приклади.
6. У чому полягає ренесансний гуманізм. Розкажіть про еволюцію гуманізму
7. Яка нова риса гуманізму? У чому вона полягала на Ваш погляд.
8. Яке співвідношення між гуманізмом і античністю. Обґрунтуйте відповідь.
9. Підготуйте повідомлення «Гуманізм і Ренесанс».

Тема заняття №6. Філософія Нового часу.

Мета вивчення: окреслити проблемне поле західноєвропейської філософії Нового часу.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Загальна характеристика філософії Нового часу.
2. Емпіризм і філософський матеріалізм Френсіса Бекона.
3. Раціоналізм Рене Декарта. Дедуктивний метод наукового дослідження.
4. Еволюція філософських систем.

Література:

1. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 4. К.: Дух і літера, 2016. – 440 с.
2. Петрушенко В. Л. Філософія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Петрушенко. – Л. : Новий Світ-2000, 2010. – 503 с.
3. Філософія, логіка, філософія освіти. Кредитно-модульний курс (текст): навчальний посібник. за ред. Додонова Р.О., Мозгового Л.І. - [видання 2-ге, доповнене]. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 512 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного

контролю:

1. Знати основні ідеї провідних філософів Нового часу.
2. Розуміти причини та суть повороту до раціонального у філософії Нового часу.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспекуйте лекцію «Філософія Нового часу» та проаналізуйте її.
- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Проаналізуйте суспільно-політичні погляди Френсіса Бекона.
2. Прокоментуйте головні тези філософії Томаса Гоббса.
3. Дайте характеристику філософської система Джона Локка, актуальність його ідей у сучасному світі. Обґрунтуйте відповідь.
4. У чому була зацікавленість філософами нової філософії вченням античного філософа Декарта. Аргументуйте відповідь.
5. Головні філософські ідеї П'єра Гассенді.
6. Філософське вчення Монтеस्क'є через призму сучасності. Обґрунтуйте відповідь.
7. У чому актуальність теорії виховання Гельвеція. Обґрунтуйте свою відповідь.
8. Проаналізуйте філософську систему Гольбаха.

Тема заняття №7. Філософія Просвітництва. Німецька класична філософія.

Мета вивчення: ознайомлення студентів з змістом філософських концепцій видатних німецьких філософів класичного періоду. Знати поняттєвий апарат опанованих філософських концепцій. Уміти інтерпретувати будь-які погляди як прояв відповідної філософської концепції.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Загальна характеристика філософії Просвітництва. Англійський матеріалізм 18 ст.
2. Французьке просвітництво 18 ст.: представники та головні риси.
3. Загальна характеристика французького матеріалізму 18 ст.
4. Філософське вчення І. Канта.
5. Об'єктивний ідеалізм Г.Гегеля.
6. Антропологічний матеріалізм Л.Фюєрбаха.

7. Філософські вчення Фіхте і Шеллінга.
8. Головні ідеї німецької філософії 18 – 19 ст.

Література:

1. Кримський С. Бесіди з Кримським: Остання касета (спілкувалася Т. Чайка) // Філософська думка. — 2011. — № 1. — С. 128–145.
2. [Лакс М. Метафізика](#) Сучасний вступ. К.: Дух і літера. — 2016. — 584 с.
3. [Левинас Е.](#) Філософія и биография. К.: Дух і літера, 2011. – 376 с
4. Лой. А.М. Філософська антропологія і практична філософія./ Лой. А.М. Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І.Шинкарука та сьогодення. Частина 1. Вип. 4.// Зб.наук.праць. Філософські діалоги'2010. К., 2010. – С.30 – 52.
5. [Ред В. Шлях філософії: ХІХ–ХХ століття.](#) Пер. с нем. М. Д. Култаевой, В. И. Кебуладзе, В. Терлецкого. – К.: Дух і літера, 2010. – 368 с.
6. Хайдеггер, М. [Цолликоновские семинары](#)/ Пер. с нем. яз. И. Г. Глухой. — Вильнюс: ЕГУ, 2012. — 406 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Розуміти основну проблематику філософії Просвітництва.
2. Знати головних представників німецької класичної філософії і їх концепції.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспекуйте лекцію «Філософія Просвітництва» та проаналізуйте її.
- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте філософію Просвітництва в Німеччині.
2. Проаналізуйте головні ідеї натуралізма Йоганна Вольфганга Гете.
3. У чому моральна філософія Канта. Максими, закони, імперативи. Поняття свободи. Обґрунтуйте відповідь.
4. Порівняйте трансцендентальний ідеалізм Фіхте і Шеллінга.
  5. Проаналізуйте гуманізм та етичні погляди І. Канта та їх історичне значення. У чому полягає суть категоричного імперативу?
  6. Дайте характеристику філософії Гегеля. Розкрийте діалектику та принцип історизму в філософії Гегеля.
  7. У чому полягає суть і обмеженість антропологічного матеріалізму Л. Фейєрбаха?
  8. Вплив класичної німецької філософії на розвиток вітчизняної філософської думки українського романтизму. Обґрунтуйте відповідь.

Тема заняття №8. Європейська філософія ХІХ-ХХІ ст.

Мета вивчення: ознайомлення студентів з змістом концепцій європейських філософів XIX-XXI ст.. Знати поняттєвий апарат опанованих філософських концепцій. Уміти інтерпретувати будь-які погляди як прояв відповідної філософської концепції.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Філософія діалектичного матеріалізму: Карл Маркс і Фрідріх Енгельс.
2. Філософія позитивізму, її характерні риси. Головні етапи та представники.
3. Ірраціоналізм і філософія життя. Метафізика А.Шопенгауера.
4. Філософія Фрідріха Ніцше.
5. Релігійна філософія. Філософія неотомізму.
6. Філософія психоаналізу. Зігмунд Фройд.
7. Феноменологія. Е. Гуссерль.
8. Філософія існування. Основні представники та ідеї.
9. Філософія постмодернізму.

Література:

1. П'янзін С. Д. Основи соціальної філософії [Текст]: навч. посіб. – Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2014. - 151 с.
2. Ортега-і-Гассет Х. Миссия университета. / Пер. с исп. Марины Голубевой и Андрея Корбута. — М.: [ГУ-ВШЭ](#), 2010. — 144 с.
3. [Парсонс Т. Соціальна структура і особистість](#). Пер. с англ. В. Верлоки и В. Кебуладзе. – Дух і літера, 2011. – 338 с
4. Попович М. Бути людиною. К.: КМА, 2017. – 336 с.
5. Фромм Е. Е. Фромм. Мати чи бути?. К.: Укр. письменник, 2010. –189 с.
6. Ясперс К. Философия. – М.: «Какон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 448 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Розуміти суперечливість, основні досягнення та недоліки в європейській філософії XIX-XXI ст.
2. Знати філософські школи цього періоду та їх основну проблематику.

Методичні поради з засвоєння теми:

Законспекуйте лекцію «Європейська філософія XIX-XXI ст.» та проаналізуйте її.

Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Прослідкуйте продовження традицій аналізу в логічному позитивізмі «Віденського гуртка».
2. У чому полягає критичний раціоналізм Карла Поппера. Обґрунтуйте

відповідь.

3. Назвіть провідні ідеї філософії Баденської школи. Філософські ідеї Вільгельма Віндельбанда.
4. Філософія Марбурзької школи: Герман Коген.
5. Головні ідеї неогегельянства. Обгрунтуйте відповідь.
6. Філософія трагедії Г.Зіммеля.
7. Назвіть головні напрямки розвитку феноменології.
8. Проаналізуйте екзистенційну філософію Карла Ясперса.
9. Головні риси філософії атеїстичного екзистенціалізму Жана-Поля Сартра.
10. Проаналізуйте філософію Альбера Камю.
11. Назвіть визначальні риси філософського вчення Вільяма Джеймса.

Тема заняття №9. Філософська думка в Україні.

Мета вивчення: розглянути проблематику, основні напрямки, основних представників та найважливіші ідеї філософії в Україні починаючи з її зародження. Показати їх світову контекстуальність та унікальність.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Головні засади формування української філософії.
2. Характеристика філософських ідей в Україні у 14 -17 ст.
3. Філософські ідеї представників Києво-Могилянської академії.
4. Основні ідеї філософії Г.Сковороди.
5. Філософські ідеї в культурі і суспільно-політичних рухах України 19-20 ст.
6. Місце української філософії у сучасному світі.

Література:

1. Баумейстер А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. / А.Баумейстер.– К.: Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
2. Попович М. Бути людиною. / М.Попович. – К.: КМА, 2017. – 336 с.
3. Шейко, В. М. Філософія української національної ідеї та Микола Хвильовий: історико-культурологічний аспект. – К. : Інститут культурології НАМУ, 2010. – 208 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Розуміти суперечливість, основні досягнення філософії в Україні.
2. Знати основну проблематику сучасної філософії в Україні.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Законспектуйте лекцію «Філософська думка в Україні» та проаналізуйте

її.

- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. На яких засадах формувалася українська філософія та яка проблематика була домінуючою в українській філософії. Обґрунтуйте відповідь.
2. Проаналізуйте моральні проблеми мислителів Київської Русі.
3. У чому полягає соціально-культурне значення створення Києво-Могилянського колегіуму на Ваш погляд.
4. У чому дуалізм української філософії XVIII століття. Обґрунтуйте відповідь.
5. Що являє собою традиція кордоцентризму в українській філософії?
6. Теоретичні основи світогляду І. Франка. Наведіть приклади.
7. У чому полягає історична концепція М. Грушевського. Обґрунтуйте відповідь.
8. Проаналізуйте філософські ідеї в культурному і суспільно-політичному рухах в Україні XX-XXI ст.

Тема заняття №10. Філософське вчення про буття (онтологія).

Чітко визначити зміст онтології як вчення про суще та коло її основних проблем. Розкрити зміст основних понять онтології, а саме поняття „буття”, „світ”, „сутність”, „дійсність”, „суще”.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Філософський зміст категорії „буття”. Проблема буття в історії філософії.
2. Філософський зміст категорії „матерія”. Єдність матерії, руху, простору і часу. Соціальні властивості простору і часу.
3. Свідомість як пізнавальне і духовно-практичне відношення до дійсності.
4. Структура індивідуальної свідомості, її основні рівні.
5. Суспільна свідомість, її структура та форми.

Література:

1. Баумейстер А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. / А.Баумейстер.– К.: Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
2. Попович М. Бути людиною. / М.Попович. – К.: КМА, 2017. – 336 с.
3. Шейко, В. М. Філософія української національної ідеї та Микола Хвильовий: історико-культурологічний аспект. – К. : Інститут культурології НАМУ, 2010. – 208 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Розуміння буття у класичній та некласичній філософії.
2. Простір і час в об'єктивному та суб'єктивному вимірах

Методичні поради з засвоєння теми:

- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Проблема свідомості в сучасній соціогуманітарній науці.
2. Визначальна роль соціальності у виникненні свідомості.
3. Релігія, філософія, наука, мораль, політика, право як форми суспільної свідомості.
4. Чи можна звести свідомість лише до процесів мислення? Відповідь поясніть.
5. Чи можна зрозуміти природу свідомості, вивчаючи лише мозок? Відповідь поясніть.
6. Окресліть проблеми і труднощі наукового вивчення свідомості.
7. Поясніть, як пов'язані між собою предметність свідомості, ідеальне та процеси опредмечення та розпредмечення.

Тема заняття №11. Філософська антропологія

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: демонстраційні матеріали, аудіовізуальні засоби.

План заняття:

1. Людина як предмет філософського аналізу. Проблема людини в історії філософії та філософській антропології.
2. Проблема сенсу життя, смерті та безсмертя у духовному досвіді людства.

Література:

1. Баумейстер А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. / А.Баумейстер.– К.: Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
2. Попович М. Бути людиною. / М.Попович. – К.: КМА, 2017. – 336 с.
3. Шейко, В. М. Філософія української національної ідеї та Микола Хвильовий: історико-культурологічний аспект. – К. : Інститут культурології НАМУ, 2010. – 208 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Охарактеризувати проблему людини, її походження та сутності в історії розвитку філософської думки.
2. Слід звернутися до натуралістичного та ідеалістичного підходів у вирішенні зазначених питань, прослідкувати їх специфіку в різні історичні періоди.

Методичні поради з засвоєння теми:

- Розробіть план відповіді на кожне з питань практичних занять.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Окресліть відмінність між філософським та природничонауковим підходами до вивчення людини.
2. Проблема людського безсмертя: різні виявлення та аспекти.
3. Поясніть внутрішній зв'язок таких особливостей людини, як неспеціалізованість, універсальність та свобода.
4. У чому специфіка філософського розуміння людини?
5. Як здійснюється взаємозв'язок природного та соціального в людині?

6. Як співвідносяться історична необхідність та свобода особи?
7. Який саме вибір особи можна вважати проявом її свободи?
8. Чому діяльність визначається як суттєва риса особистості?
9. У чому полягають особливості взаємозв'язку людини і природи?
10. Яке значення мала діяльність Римського клубу для визначення та вирішення глобальних проблем?
11. Як Ви розумієте поняття "коеволюція"?
12. В чому полягає сутність екологічної освіти?
13. Вкажіть на соціально-історичні умови виникнення глобальних проблем.
14. Окресліть проблему співвідношення людини і суспільства

Варіанти контрольних робіт з філософії, які виконуються на практичному занятті:

Варіант № 1.

I РІВЕНЬ.

1. ПАТРИСТИКА З'ЯВЛЯЄТЬСЯ ЯК:

- а) напрямок у античній філософії;
- б) напрямок у середньовічній філософії;
- в) напрямок у філософії Відродження.

2. Спіноза вважав, що атрибутами субстанції були:

- а) матерія і рух;
- б) протяжність і мислення;
- в) воля і дух.

3. Філософію монізму репрезентує вчення:

- а) Декарта;
- б) Лейбніца;
- в) Спінози.

4. Вкажіть першоджерела філософської думки Стародавньої Індії:

- а) Веди;
- б) Пятикнижжя;
- в) Дао-де-дзин.

5. Богословське вчення Ф.Аквінського:

- а) матеріалізм;
- б) томізм;
- в) ідеалізм.

6. Вперше термін «буття» з'являється у:

- а) некласичній філософії ХІХ ст.;
- б) філософії Відродження;
- в) Античній філософії.

7. Хто є представником класичного періоду філософії античності:

- а) Платон;
- б) Плотін;
- в) Фалес.

8. Які основні філософські ідеї намагались відтворити представники епохи Відродження:

- а) Стародавній Китаю та Індії;
- б) Нового часу;
- в) Античної Греції та Риму.

9. Хто є представником класичної німецької філософії:

- а) І. Кант;
- б) Парменід;
- в) Ф. Бекон.

10. Що є більш характерним для раціоналізму:

- а) інтуїтивність;
- б) розумність;
- в) чуттєвість.

II РІВЕНЬ:

1. Охарактеризуйте основні риси німецької класичної філософії.
2. Проаналізуйте, що спільного і відмінного у філософських концепціях Платона і Арістотеля.

III РІВЕНЬ:

1. Розкрийте зміст законів діалектики Г. Гегеля. Наведіть приклади.
2. Які риси античної філософії зберегли свою актуальність. Аргументуйте відповідь.

Варіант № 2.

I РІВЕНЬ.

1. **Волю як головний принцип життя і пізнання розглядав**

- а) А. Шопенгауер;
- б) О. Шпенглер;
- в) Г. Зіммель.

2. **Натурфілософія це:**

- а) філософія буття;
- б) філософія, в центрі якої є людина;
- в) філософія природи.

3. **«Карма» це:**

- а) стан вічного щастя і блаженства;
- б) індивідуальні виявлення брахмана;
- в) закон універсального причинного зв'язку.

4. **До основних методів дослідження несвідомого в психоаналізі не**

відноситься:

- а) аналіз почуттів;
- б) аналіз переконань;
- в) аналіз сновидінь.

5. «Лінію Демокріта» у філософії ототожнюють з:
- а) суб'єктивізмом;
  - б) матеріалізмом;
  - в) ідеалізмом.
6. Який метод був розвинений у філософії Г.Гегеля:
- а) дедуктивний;
  - б) індуктивний;
  - в) діалектичний.
7. Сукупність істотних необхідних властивостей речі складають її:
- а) якість;
  - б) об'єм;
  - в) масштаб.
8. Батьківщина Ренесансу:
- а) Німеччина;
  - б) Швейцарія;
  - в) Італія.
9. Відповідно до Шпенглера, цивілізація - це
- а) завершальна стадія в розвитку культури;
  - б) епоха «цвітіння», найвищого розквіту культури;
  - в) період виникнення, зародження культури.
10. Вперше поняття «буття» зявилося у філософії:
- а) Відродження;
  - б) Античній;
  - в) Нового часу.

II РІВЕНЬ:

1. Розкрийте та проаналізуйте зміст категоричного імперативу І.Канта.
2. Здійсніть порівняльний аналіз основних філософських ідей представників вітчизняної філософії ХХ ст.

III РІВЕНЬ:

1. Доведіть, що в епоху філософії Нового часу саме гносеологічна проблематика стає основною.
2. Прокоментуйте зміщення центру дослідження від об'єкта до суб'єкта у німецькій класичній філософії.

Варіант № 3.

I РІВЕНЬ.

1. Який історичний тип світогляду намагається пояснити світ на основі розуму і знання:

- а) теологія;
- б) філософія;
- в) релігія.

2. У філософії Нового часу на першому плані була проблема:

- а) природи;
- б) бога;
- в) методу.

3. Термін «екзистенціалізм» походить від французького слова, яке в перекладі українською означає:

- а) кохання
- б) пізнання
- в) існування
- г) розвиток

4. У філософії Г.С.Сковороди скільки існує натур:

- а) три;
- б) дві;
- в) чотири.

5. Якого твердження дотримуються представники раціоналізму:

- а) «світ є комплекс моїх відчуттів»;
- б) «я мислю, отже існую»;
- в) «немає нічого у трозумі, чого б не було у почуттях».

6. Мислитель, з ім'ям якого зазвичай пов'язують відкриття сфери несвідомого в психіці людини, це:

- а) Д.Деннет
- б) Г. Гегель
- в) К. Г. Юнг
- г) З. Фрейд

7. «Археологія знання» написана:

- а) Р.Бартом
- б) М.Фуко
- в) В.Дільтеєм

8. Згідно марксистській філософії, основною рушійною силою розвитку суспільства є:

- а) природне середовище
- б) боротьба за існування
- в) класова боротьба
- г) воля видатних людей

9. Що означає принцип «Дао»:

- а) еквівалент Бога;
- б) зібрання законів та норм поведінки;
- в) закон природи, суспільства та людей, який керує світом.

10. Позитивізм закликав:

- а) Шукати кінцеві причини світобудови
- б) Перетворити філософію в різновид релігійної свідомості
- в) Провести велике метафізичне об'єднання наук і мистецтв
- г) Займатися логікою та методологією наукового пізнання

II РІВЕНЬ:

1. Розкрийте історію філософії як спосіб критичного аналізу дійсності.

2. Завдяки чому людина здатна адекватно пізнавати оточуючий світ.

Наведіть приклади.

III РІВЕНЬ:

1. Проаналізуйте основні переваги і недоліки герменевтичної філософії.
2. Охарактеризуйте основні риси німецької класичної філософії.

Варіант № 4.

I РІВЕНЬ.

1. Філософський напрямок, яке стверджує, що розум лише плаває по поверхні речей, тоді як сутність світу відкривається нам за допомогою інтуїції, переживання, розуміння, це:

- а) філософія життя
- б) неораціоналізм
- в) прагматизм
- г) феноменологія

2. Вчення про воду як першооснову буття в античній філософії розвив:

- а) Платон;
- б) Сократ;
- в) Фалес.

3. Форма буття, що знаходиться в центрі уваги екзистенціалізму, це:

- а) буття природи
- б) індивідуальне буття людини
- в) буття суспільства
- г) буття Абсолютного Духа

4. Згідно з Гегелем дух представлено:

- а) філософією, політикою, релігією;
- б) мистецтвом, релігією, філософією;
- в) релігією, міфологією, мистецтвом.

5. Який напрямок був розвинений у філософії Ф. Бекона:

- а) екзистенціалізм;
- б) позитивізм;
- в) емпіризм.

6. Розроблений З. Фрейдом метод це:

- а) аксіоматичний метод;
- б) психоаналіз;
- в) дедуктивний метод.

7. Згідно неопозитивістського тлумачення, філософія переважно повинна

- а) царцею точних наук;
- б) розділом математики;
- в) пошуком істини.

8. Проголошував число першоосною і сутністю світу:

- а) Геракліт;
- б) Піфагор;
- г) Платон.

9. Що є більш характерним для емпіризму:

- а) мудрість;
- б) досвід;

в) інтуїція.

10. Верифікація – це:

- а) складні метафізичні побудови
- б) пошук відповідей на вічні питання
- в) перевірка суджень на істинність
- г) навмисне заплутування ситуації
- д) розробка категоріального апарату

II РІВЕНЬ:

1. Охарактеризуйте історію філософії як спосіб осмислення сучасних проблем і процесів.

2. Прокоментуйте тезу Ф. Ніцше «Бог помер...».

III РІВЕНЬ:

1. Проаналізуйте, що спільного і відмінного у філософських концепціях Платона і Арістотеля.

2. Які принципові відмінності між течіями давньокитайської філософії: конфуціанством і даосизмом.

Варіант №5.

I РІВЕНЬ.

1. До представників «філософії життя» відноситься

- а) Г. Гегель;
- б) К. Поппер;
- в) Ф. Ніцше .

2. Засновником позитивізму є:

- а) Огюст Конт;
- б) Фрідріх Ніцше;
- в) Анрі Бергсон.

3. Теоцентризм – це принцип згідно з яким абсолютним началом і центром Всесвіту є:

- а) Матерія;
- б) Бог;
- в) Людина.

4. Хто з українських мислителів представляє «філософію серця»:

- а) П. Куліш, П. Юркевич;
- б) Т. Шевченко, О. Потебня;
- в) В. Вернадський, І. Франко.

5. Рішення антиномії «свобода-необхідність» на основі теорії, згідно з якою всі дії людини є обумовленими причинами, які від самого людини не залежать, являє собою:

- а) фаталізм;
- б) волюнтаризм;
- в) діалектику.

6. Теорія самоорганізації складних систем це:

- а) синергетика;
- б) біфуркація;
- в) монадологія.

7. Філософію волюнтаризму представляють вчення:

- а) І.Канта;
- б) А.Шопенгауера;
- в) М.Гайдеггера.

8. Представником неопозитивізму був:

- а) Риккерт;
- б) Рассел;
- в) Ріман.

9. «Коперніканський переворот» у філософії здійснив:

- а) І.Кант;
- б) Г.Гегель;
- в) Р.Декарт.

10. Хто з античних філософів розробив вчення про «ідеальну державу»:

- а) Геракліт;
- б) Парменід;
- в) Платон.

II РІВЕНЬ:

1. Розкрийте зміст законів діалектики Г.Гегеля.

2. Проаналізуйте ніцшеанську «переоцінку цінностей».

III РІВЕНЬ:

1. Проаналізуйте яку роль відіграла класична філософія в історії науки та людства взагалі.

2. Поміркуйте, чи можливо і яким чином у процесі пізнання позбавитися основних ідолів, які згідно Ф.Бекона, заважають людині адекватно пізнавати все що завгодно.

Варіант № 6.

I РІВЕНЬ.

1. Філософський метод інтерпретації це:

- а) герменевтика;
- б) феноменологія;
- в) діалектика.

2. Вихід за межі світу це:

- а) трансценденція;
- б) екзистенція;
- в) іманенція.

3. Екзистенціалістським поглядом на людину відповідає твердження про те, що:

- а) У нашому житті все випадково, непередбачувано, а тому треба пливати за течією і сподіватися на везіння;

- б) Людські вчинки визначаються несвідомими бажаннями, про які ми можемо не здогадуватися;
- в) Що б людина не робила, все, в кінцевому рахунку, залежить не від неї, а від долі, року;
- г) Людина приречена бути вільною і нести за свої вчинки абсолютну відповідальність.

4. Людину як «символічну істоту» визначив:

- а) Е. Кассирер;
- б) Ф. Шлейермахер;
- в) Ф. Шиллер;
- г) А. Шопенгауер.

5. Теорія пізнання це:

- а) онтологія;
- б) аксіологія;
- в) гносеологія.

6. У структурі особистості З.Фрейд виділяє:

- а) Воно, Передсвідоме, Свідоме;
- б) Свідоме, колективне несвідоме, архетипи;
- в) Воно, Над-Я, Я.

7. Одним з основних принципів діалектики є:

- а) принцип додатковості;
- б) принцип невизначеності;
- в) принцип розвитку.

8. Видатним енциклопедистом Античності був:

- а) Анаксимен;
- б) Сократ
- в) Арістотель.

9. Філософський напрямок, що розглядає особистість як найвищу цінність, називається:

- а) неотомізм;
- б) фрейдизм;
- в) персоналізм.

10. Філософський напрямок, що заперечує або обмежує роль розуму в пізнанні, висуваючи на перший план волю, споглядання, відчуття, інтуїцію, це:

- а) ірраціоналізм;
- б) раціоналізм;
- в) емпіризм.

II РІВЕНЬ:

1. Зробіть порівняльний аналіз різних типів відношень «людина-світ» в філософських парадигмах Сходу та Заходу.

2. Назвіть та охарактеризуйте основні риси сучасної вітчизняної філософії.

III РІВЕНЬ:

1. Які риси середньовічної філософії зберегли свою актуальність у сьогодняшньому світі. Аргументуйте відповідь..

2. Обґрунтуйте кризу класичного раціоналізму XIX ст. і визначте шляхи виходу з неї.

Методичні рекомендації до форм проведення практичних занять.

Практичні заняття проводяться з використанням форм інноваційних технологій: дискусії (групові), з використанням презентаційної доповіді або реферату з елементами дослідницького методу навчання, можуть бути організовані в формі круглого столу, а також пост тесту і активних форм теоретичного і практичного навчання (складання документів, рольова (ділова) гра, рішення задач, коментування відповідей або результатів при вирішенні завдань, оцінка результатів вирішення завдань та інші).

Для вирішення вище означених питань рекомендується:

Форми інноваційних технологій

1. **Дискусія** - форма навчальної роботи, в рамках якої бакалаври висловлюють свої думки щодо проблеми, заданої викладачем. Проведення дискусій з проблемних питань передбачає написання бакалаврами есе, тез або рефератів із запропонованої тематики.

2. **Дискусія групова** - метод організації спільної колективної діяльності, що дозволяє в процесі безпосереднього спілкування шляхом логічних доводів впливати на думки, позиції і установки учасників дискусії. Метою дискусії є інтенсивне і продуктивне рішення групової задачі. Метод групової дискусії забезпечує глибоке опрацювання наявною інформацією, можливість висловлювання студентами різних точок зору із заданої викладачем проблеми, тим самим, сприяючи виробленню адекватного в даній ситуації рішення. Метод групової дискусії збільшує залученість учасників у процес цього рішення, що збільшує ймовірність його реалізації. Даний комплекс

методів навчання використовується в навчальному процесі при проведенні практичних занять з усіх тем дисципліни.

3. **Доповідь (Презентація)** - публічне сповіщення, що представляють собою розгорнутий виклад певної теми, питання програми. Доповідь може бути представлена різними учасниками процесу навчання: викладачем, запрошеним експертом, бакалавром, групою бакалаврів. Доповіді спрямовані на більш глибоке вивчення лекційного матеріалу або розгляду питань для додаткового вивчення. Даний метод навчання використовується в навчальному процесі при проведенні практичних занять з усіх тем дисципліни.

4. **Інтерактивні методи навчання** - методи навчання, при яких сам процес передачі інформації побудований на принципі активної взаємодії викладача і бакалавра. Він передбачає велику активність бакалавра, його творче переосмислення отриманих відомостей. Основні критерії інтерактивної моделі навчання: можливість неформальної дискусії, вільного викладу матеріалу, наявність групових завдань, які вимагають колективних зусиль, ініціативність бакалавра, постійний контроль під час семестру, виконання письмових робіт. Інтерактивні методи включають: метод презентації, дискусії, методи контролю, метод тестування тощо.

5. **Дослідницький метод навчання** - організація навчання на основі пошукової, пізнавальної діяльності бакалаврів шляхом постановки викладачем пізнавальних і практичних завдань, що вимагають самостійного творчого рішення. Сутність дослідницького методу навчання обумовлена його функціями. Цей метод організує творчий пошук і застосування знань, він є умовою формування інтересу, потреби у творчій діяльності, в самоосвіті. Основна ідея дослідницького методу навчання полягає у використанні наукового підходу до вирішення тієї чи іншої навчальної задачі. Робота бакалаврів в цьому випадку будується за логікою проведення класичного наукового дослідження з використанням усіх науково - дослідних методів і прийомів, характерних для діяльності вчених.

Основні етапи організації навчальної діяльності при використанні дослідницького методу:

1. Визначення загальної теми дослідження, предмета і об'єкта дослідження.
2. Виявлення та формулювання загальної проблеми.
3. Формулювання гіпотез.
4. Визначення методів збору і обробки даних у підтвердженні висунутих гіпотез.
5. Збір даних.
6. Обговорення отриманих даних.
7. Перевірка гіпотез.
8. Формулювання понять, узагальнень, висновків.
9. Застосування висновків.

Даний комплекс методів навчання використовується в навчальному процесі при виконанні бакалаврами практичних занять з використанням спеціально розробленого практикуму.

6. Пост-тест - тест на оцінку, що дозволяє перевірити знання студентів з пройдених тем. Даний метод навчання використовується в навчальному процесі при проведенні тестування з виконанням атестаційного педагогічного вимірювання для оцінки якості знань бакалаврів з дисципліни.

7. Круглий стіл - один з найбільш ефективних способів для обговорення гострих, складних і актуальних на поточний момент питань у сфері логіки, обміну досвідом та творчих ініціатив. Така форма занять дозволяє краще засвоїти матеріал, знайти необхідні рішення в процесі ефективного діалогу на практичному занятті за темами дисципліни (1, 6, 7 теми).

Наукова дискусія є формою навчальної роботи, в рамках якої бакалаврами висловлюють свою думку щодо проблеми, що задана викладачем. Проведення дискусії з проблемних питань передбачає перед початком дискусії написання есе, тез або рефератів із запропонованої

тематики.

Есе - жанр філософської, естетичної, літературно-критичної, науково-публіцистичної літератури, що поєднує та підкреслює індивідуальну позицію автора з невимушеним, оригінальним її викладом, орієнтованим на розмовну мову.

Тези - форма запису, що відображає по пунктам основні положення роботи (дослідження), за допомогою якої передається основний зміст. Тези формують коротку систему знань.

Реферат - короткий виклад роботи (дослідження), сутності будь-якого питання.

Перед початком наукової дискусії бакалаври можуть розподілитися по проблемним групах відповідно до тем підготовлених есе (рефертів). Процедура дискусії включає в себе два етапи; 1) виступ бакалавра з доповіддю своєї наукової проблеми; 2) відкрита дискусія представлених проблем. При цьому кожен виступаючий отримує дві оцінки: за презентацію та відповіді на питання. За результатами наукової дискусії складається рейтинг бакалаврів. Протягом дискусії проводяться різні конкурси: на самого активного опонента, на краще питання тощо. В групі, в якій проводиться наукова дискусія, обирається доповідник, якому доручається узагальнити результати дискусії.

Вимоги до оформлення реферату.

Реферат є роботою, мета якої полягає в з'ясуванні здатності бакалавра до самостійної науково-дослідної роботи, до постановки і вирішення теоретичних проблем і задач, володіння ним науковою методологією та понятійно - категоріальним апаратом, навичками продукування нового знання, репрезентації наукового потенціалу майбутнього вченого. Дана робота, утримуючи в собі елементи конспективного викладу вже опрацьованих положень і позицій та фіксацію теоретичних здобутків науки в тій чи іншій проблемній сфері, разом з тим не може бути простим переказом

вже відомого, відкритого, зробленого, а передбачає самостійний аналіз проблематики, критичне опрацювання попереднього знання і власний погляд на ту чи іншу проблему. Фактично, бакалавр отримує можливість продемонструвати свій освітній та теоретико-методологічний рівень, здатність до творчого наукового пошуку, можливість застосовувати власні знання та уміння в практичній діяльності.

При написанні реферату з філософії, логіки можна застосовувати різні варіанти рубрикації. Найбільш поширеною є схема: розділи – підрозділи. Композиційна структура реферату є достатньо довільною і залежить обсягу матеріалу, логіки його викладу, цілей і задач автора. Разом з тим існують загальні вимоги до неї. Так реферат обов'язково має містити такі структурні елементи як:

* Титульна сторінка

* Зміст

* Вступ.

* Основна частина – виклад змісту теми: (розділи, підрозділи). Найбільш поширеним є варіант: два розділи з двома чи трьома підрозділами.

* Висновки.

* Перелік використаної літератури.

За відсутності зазначених елементів в рефераті він може бути повернений на доопрацювання.

Основні структурні елементи реферату

Зміст.

Зміст, або план реферату відкриває наступну за титулом сторінку роботи, яка

нумерується цифрою “2”. За вимогами титул роботи не нумерується. В плані реферату мають бути зазначені назви частин роботи (підрозділів чи параграфів) з нумерацією початкової і кінцевої сторінок частини тексту. Заголовки (назви) частин, зазначені в плані, дублюються в тексті реферату. Назви розділів виділяються напівжирним шрифтом.

Зміст реферату друкується на одній сторінці. Більше на цій сторінці нічого не друкується. Її частина залишається порожньою.

Вступ.

Вступ (або вступна частина реферату) – один із найважливіших елементів структури даної роботи. Незважаючи на те, що його форма довільна, він також має утримувати в собі наступні позиції:

Постановка і обґрунтування вибору теми.

Оцінка її актуальності та значущості в полі загально філософських та наукових проблем.

Ступінь її наукового опрацювання та розробленості в літературі.

Формулювання мети і задач реферату.

Визначення предмету і об’єкту дослідження.

Способи та методи дослідження, які планує використовувати автор.

Вступ до реферату займає від 2 до 3 сторінок загального обсягу реферату. В тексті вступу напівжирним шрифтом виділяються основні елементи: актуальність і обґрунтування теми, мета, задачі дослідження тощо. Перша сторінка вступу до реферату має порядковий номер «3» в загальній нумерації сторінок.

Основна частина реферату.

Найбільш складним етапом підготовки реферату з філософії є написання основної частини – власне, сам процес розкриття обраної теми, вирішення задач, поставлених автором і отримання самостійних наукових результатів. Саме тут студент має продемонструвати рівень своєї теоретичної та методологічної підготовки, здатність до аналізу і синтезу наукового матеріалу, вміння узагальнювати інформацію, виводити нові конструктивні положення та підводити

підсумки проробленої роботи. Це вимагає від бакалавра володіння широким масивом інформації по темі реферату, вільного орієнтування в проблематиці, знання основних аспектів і специфіки тих питань, які постають перед автором даної роботи.

Наступною позицією, яку необхідно враховувати при написанні наукового тексту є вимога послідовного, логічного викладу матеріалу. Іншими словами – дотримання основних законів логіки – передусім закону тотожності, який вимагає, щоб в межах одного розмірковування предмет думки залишався незмінним (тотожним початковому). Іноді бувають випадки порушення цього закону – підміни тези, коли на початку речення мова йде про одне, а в кінці – зовсім про інше. Тоді втрачається послідовна логіка викладу і текст дуже важко сприймати. Також важливим є дотримання закону протиріччя, який вимагає, щоб певна думка, вислів, речення не можуть мати внутрішнього протиріччя, або суперечити один одному, і закону виключного третього, згідно з яким при наявності двох положень, що суперечать або взаємно виключають один одного, не може бути третього положення, яке б узгоджувало б перші два. Простіше кажучи, не може біле бути водночас чорним і навпаки, або трохи білим, чи трохи чорним.

Разом з логічністю і послідовністю у викладі матеріалу реферату також увагу треба звернути на, мабуть, найважливішу вимогу, яка висувається до такого роду текстів. А саме – наявність достатньої, чіткої і переконливої

аргументації в процесі викладу власних ідей та положень (в логіці це називається законом достатньої підстави). Будь-яка авторська думка чи позиція має право на існування, але вона буде сприйнята і оцінена науковим співтовариством лише в разі належного її теоретичного обґрунтування і аргументованого доведення.

Традиційно перший розділ роботи є своєрідним введенням в проблему, яка є основною в розробці теми реферату. Тут виявляються основні, вузлові аспекти проблематики, аналізуються теоретичні засади і основні підходи до її вирішення, подається ретроспектива поглядів на неї теоретиків і практиків минулого і сучасності, іноді розкривається понятійно-категоріальний апарат, який буде використовуватись автором в подальшому. В свою чергу у другому розділі

розкривається тема, вирішуються основні дослідницькі задачі і узагальнюються результати дослідження. Така модель komponування основної частини реферату є найбільш продуктивною для якісного і ґрунтовного опрацювання обраної теми.

Висновки

Специфіка наукової діяльності передбачає не тільки розробку і аналіз дослідником тої або іншої теми чи проблематики, а й вміння узагальнювати результати власного дослідження і підводити підсумки роботи. Проблема, що постає перед бакалавром наприкінці написання тексту реферату, полягає в необхідності короткого і чіткого резюмування викладеного в основній частині, презентації результатів власної роботи.

Перелік (список) використаної літератури.

Останнім етапом написання реферату з філософії є впорядкування списку (переліку) використаної літератури.

Основні варіанти побудови бібліографічного списку:

1. За алфавітом (авторів)
2. За номерами посилань на джерела в тексті

Перелік використаної літератури має налічувати не менше 10 позицій.

Реферати до складання іспиту з філософії та методології науки пишуться обсягом 15 – 20 сторінок друкованого комп'ютерного тексту на форматі А4. Шрифт реферату – TimesNewRoman, кегль 14, полуторний інтервал друку (30 рядків на сторінці, приблизно 1800 знаків).

Реферат має відображати здатність бакалавра використовувати набуті знання із філософської методології у вирішенні власних наукових проблем, тому тема визначається індивідуально кожним із викладачем.

Методичні вказівки з написання есе

Есе - жанр філософської, естетичної, літературно-критичної, художньої, науково- публіцистичної літератури, що поєднує і підкреслює індивідуальну позицію автора з невимущеним, оригінальним викладом, орієнтованим на розмовну мову. Основна мета написання науково-публіцистичного есе - висловити особисту точку зору автора на конкретну проблеми, виклавши при цьому її гранично чітко і коротко; показати власну позицію автора. Науково-публіцистичне есе характеризують такі особливості:

1. Відбивається особиста точка зору автора з конкретного питання або проблеми, при цьому чітко показується власна позиція.
2. Передбачається вільний, оригінальний виклад тексту есе.
3. Есе готується в стилі близькому до розмовної мови, що характеризується вільним лексичним складом мови, образністю й афористичністю.
4. Дослідження не повинно претендувати на занадто глибокий аналіз, досить обмежитися міркуваннями, яскравими враженнями.

5. При підготовці есе важливий не великий обсяг, а конкретність теми дослідження.

6. Стиль есе характеризується невимушеним, своєрідним, оригінальним, образним викладом думки.

7. Від інших форм наукового дослідження есе відрізняється особливий синтаксис: наявність неповних речень, крапок тощо.

8. Дослідження не вимагає викладу концепції, а тільки власного враження про неї, умовиводів, висновків автора.

Структура есе передбачає наступне.

1. Невеликий обсяг: 10 - 15 сторінок.

2. Відповідність задумам автора обраної ним форми. На початку роботи вказується тема есе.

4. Актуальність теми підкреслюється особистою позицією автора, яка в даному випадку за визначенням є актуальною.

5. Невеликі (у вільній формі) вступна і заключна частини, які необхідні для визначення цілей і позицій автора, його висновків.

6. Список літератури може бути представлений у вільній формі.

7. Використання схем, діаграм, таблиць, розрахунків, що ілюструють основні висновки автора.

8. Демонстрація власної позиції автора (виклад позицій інших авторів може бути гранично коротким, але має відчуватися знання автором цих позицій).

9. Посилання на використану літературу.

10. Наявність в роботі елементів прихованого діалогу, полеміки з оппонентами тощо.

11. Вільна композиція, яка повинна тільки підкреслювати глибокі знання і переконання автора за обраною ним темою.

Тематика рефератів з навчальної дисципліни «Філософія»

1. Діалог поколінь та виникнення філософської традиції.
2. Енциклопедичний характер систематизованих філософських уявлень античних філософів.
3. Співвідношення Західної та Східної філософські парадигми в сучасному світі.
4. Філософія Буддизму: витоки та сучасність.
5. Даосиська етика і сучасний Світ.
6. Філософія мови Платона та Аристотеля.
7. Проблема людини у філософії еллінізму.
8. Аполонівський та діонісійський початок в культурі.
9. Роль релігії і церкви в середньовічному суспільстві.
10. Мистецтво Середньовіччя: основні ідеї і тенденції.
11. Еволюція епохи Відродження в Італії. Гуманізм як ідейна течія.
12. Ренесансні впливи на культуру в Україні та в Європі взагалі.
13. Ідеї доби Відродження і сучасний світ.
14. Історичні передумови появи філософії Нового часу та її загальна спрямованість.
15. Характеристика діяльності провідних філософів Нової філософії.
16. Формування нових світоглядних орієнтирів і форм мислення Нового часу.
17. Філософія доби Просвітництва.
18. Антропологічний матеріалізм Л.Фоєрбаха.
19. Об'єктивний ідеалізм Г. Гегеля
20. Філософські погляди Й.Фіхте.
21. І.Кант як засновник німецької класичної філософії..
22. Вчення К.Маркса про суспільно-економічну формацію.
23. Аналітична філософія, принципи та представники.
24. Філософія Мартіна Гайдеггера.
25. Головні філософські концепції Л. Вітгенштайна.
26. Філософія Ернста Кассірера і сучасний світ.
27. Зміна орієнтації філософствування у ХХ столітті.
28. Філософія Г.С. Сковороди в контексті європейської філософії.
29. Українська національна ідея у творах М.П. Драгоманова.
30. Філософія української діаспори ХХІ ст..

Теми презентацій з навчальної дисципліни «Філософія»

Проблема людини у філософії Стародавнього Світу.

Енциклопедичний характер систематизованих філософських уявлень античних філософів.

Діалог та виникнення філософської традиції.

Порівняльний аналіз античних і біблійних уявлень про виникнення світу.

Проблема людини в гуманістичній філософії Відродження.

Значення філософії Ренесансу для розвитку вітчизняної та світової культури й філософії.

Французькі просвітителі 18 ст. про природу людини і суспільства.

Місце Дж. Берклі в історії гносеології.

Сутність полеміки Т. Гоббса з Р. Декартом.

Раціональний зміст філософії Гегеля.

Філософія Л. Фейєрбаха та її вплив на європейську філософію.

Європейська філософія 19 століття.

Філософія 20 століття як неklasична філософія. Зміна орієнтацій філософствування.

Філософія прагматизму, її джерела та вплив на духовну культуру 21 століття.

Філософський постмодернізм, джерела та вплив на духовну культуру 20-21 ст.

Теми есе з навчальної дисципліни «Філософія»

1. Історія становлення філософсько-релігійного світогляду.
2. Основне питання філософії в історії філософської думки.
3. Матеріалістичні ідеї у філософії Стародавньої Індії.
4. Ідеалістичні концепції Стародавньої Індії.
5. Історичні витоки філософії Буддизму.
6. Матеріалістичні школи Стародавнього Китаю.
7. Сутність філософських поглядів Конфуціанства.
8. Атомістична філософія Демокрита.
9. Особливості філософії Сократа.
10. Концептуальні засади філософії Платона.
11. Раціоналізм у філософії Аристотеля.
12. Номіналізм та реалізм як філософський погляд у Середні віки.
13. Філософсько-релігійні погляди Фоми Аквінського.
14. Концептуальні погляди Д. Скотта, У. Оккама.
15. Антропоцентричні засади філософії епохи Відродження.

16. Філософські погляди в творчості Леонардо да Вінчі.
17. Становлення історичних форм матеріалізму.
18. Проблема пізнання у філософії Нового часу (Ф. Бекон, Р. Декарт)
19. Особливості філософських поглядів Г. Лейбніца.
20. Раціоналізм в філософських поглядах Французьких матеріалістів.
21. Становлення філософських ідей І. Канта.
22. Сутність філософії Г. Гегеля.
23. Людина в антропологічній філософії Л. Фейєрбаха.
24. Становлення та розвиток філософії марксизму.
25. Становлення та розвиток філософської думки в Україні.
26. Унікальність філософії Г. Сковороди.
27. Проблема творчості у філософії М. Бердяєва.
28. Символізм у філософській ідеї П. Флоренського.
29. Філософські погляди П.Юркевича.
30. Витоки філософії Києво-Могилянської академії.
31. Сутнісні характеристики фрейдизму та неофрейдизму.
32. Антропологічний вимір людини у сучасній філософії.
33. Інформація та інформаційне суспільство.

Активні форми практичних занять

Традиційною формою практичних занять в навчальному процесі за більшістю дисциплін є семінар. Ця форма дає можливість викладачеві поетапно оцінювати засвоєння студентами навчального матеріалу, обговорювати з ними найбільш складні та значущі теми навчальної програми. Семінар залишається універсальною і ефективною системою навчання. Однак, одночасно з теоретичною підготовкою студентів протягом навчання, повинні формуватися численні практичні навички. Важлива роль в їх виробленні належить усім видам навчальної практики. Але очевидно, що і протягом аудиторних занять бакалаври повинні отримувати практичні навички. Справа не тільки в тому, що після отримання диплому й початку

практичної роботи за фахом випускник із хорошими практичними навичками швидше освоїть свої професійні обов'язки. Головне полягає в тому, що вже протягом навчання він відчує необхідність отримання стійких знань за фахом. Останнім часом до навчального процесу входять так звані активні форми проведення аудиторних занять.

Загальні питання застосування активних форм практичних занять.

Найбільш доцільними активними формами проведення практичних занять з теоретичних курсів можуть бути рекомендовані наступні:

1. Рольова («ділова») гра.
2. Рішення завдань (усно) на основі фабули, що повідомляється.
3. Коментування.

Для кожного заняття можна виділити підготовчу стадію. На попередньому занятті, викладач ставить завдання студентам на підготовку, при необхідності ділить навчальну групу на підгрупи і розподіляє ролі серед студентів. На початковій стадії заняття керівник перевіряє готовність студентів, оголошує цілі заняття, дає або нагадує фабулу і попередні умови, при необхідності проводить короткий інструктаж. За командою керівника учасники заняття (рольової гри, складання документів та ін.) приступають до основної частини. Заняття вважається проведеним успішно, а його цілі досягнуті, якщо всі бакалаври брали активну участь в занятті, показали при цьому достатню підготовку і протягом заняття виконана поставлена задача. Викладач може втручатися у перебіг заняття лише у виняткових випадках, коли, наприклад, рольова гра виходить за межі сценарію. Керівник не повинен перешкоджати прийняттю учасниками помилкових рішень. Він може використовувати їх при аналізі заняття та підбитті його підсумків. На заключній стадії заняття проводиться його критичний аналіз. Доцільно дати можливість обмінятися думками і оцінити окремі елементи і заняття в цілому. Загальний аналіз робить керівник. В аналізі можуть бути висновки з таких питань: чи вирішена головна задача, чи вдалося провести заняття відповідно до його плану і сценарію, який результат досягнутий щодо

формування практичних навичок; чи була домашня підготовка учасників продуктивною; над якими питаннями теми проведеного заняття бакалаврам необхідно працювати самостійно, як розвивати необхідні навички.

Рекомендована література

Основна:

1. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / за наук. ред. А. С. Синиці; пер.: І. В. Грабовський, У. І. Луц, А. С. – Л.: Літопис, 2014. – 374 с.
2. Баумейстер А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. / А.Баумейстер.– К.: Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
3. [Богачев А. Досвід і сенс](#). К.: Дух і літера, 2012. – 336 с.
4. Вергай Н. Очерк основных категорий и законов науки логики Гегеля и их комментариев. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2010. – 169 с.
5. Данильян О. Г. Філософія: підручник/ О.Г.Данильян, В.М. Тараненко. – 2-е вид.– Х.: Право, 2012. –312 с.
6. Додонова В. І. Постнекласичний дискурс соціальної раціональності: монографія / В. І. Додонова. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 340 с.
7. Ильенков Э. В. Философия и культура: М.: Политиздат, 1991. – 462 с. (перевидання відсутнє)
8. [Кебуладзе В. Феноменологія досвіду](#). К.: Дух і літера, 2017. – 280 с.
9. Кралюк П. Історія філософії України [Текст]: підручник. – К.: КНТ, 2015. – 652 с.
10. Петрушенко В. Л. Філософія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Петрушенко. – Л. : Новий Світ-2000, 2010. – 503 с.
11. Філософія, логіка, філософія освіти. Кредитно-модульний курс (текст): навчальний посібник. за ред. Додонова Р.О., Мозгового Л.І. - [видання 2-ге, доповнене]. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 512 с.

Допоміжна:

1. Бадью, Ален. Етика. Нарис про розуміння зла / Ален Бадью. – К.: Комубук, 2016. – 192 с. 2.
2. Бадью, Ален. Століття / Ален Бадью; [пер. з фр. Андрій Репа]. — Львів: Кальварія. – К.: Ніка-Центр, 2014. — 312 с.
3. Васильев В.В. Сознание и вещи. Очерк феноменалистической онтологии. М.: Книжный дом «Либроком», 2014. – 240 с.

4. Васильев В.В. В защиту классического компатибилизма. Эссе о свободе воли. М.: ЛЕНАНД, 2017. – 200 с.

3. Габермас Юрген. Постметафизичне мислення / Юрген Габермас; [пер. з нім. В. Купліна]. – К.: Дух і літера, 2011. – 280 с.

4. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. — Том 1: Герменевтика I: Основи філософської герменевтики. — К.: Юніверс, 2000. — 464 с. (перевидання відсутнє)

5. [Г. Гегель. Феноменологія духу](#) Київ: Основи, 2004. — 548 с. (перевидання відсутнє)

6. Гуссерль Э. Картезианские медитации / Гуссерль Э. – М.: Академический проект, 2010. – 229 с.

7. Делёз Ж., Гваттари Ф. Тысяча плато. Капитализм и шизофрения / Пер. с фр. и послесл. Я. И. Свирского, науч. ред. В. Ю. Кузнецов. — Екатеринбург: У-Фактория; М.: Астрель, 2010. — 895 с.

8. Деннет Д. Сладкие грёзы. Чем философия мешает науке о сознании. М.: УРСС : ЛЕНАНД, 2017 – 180 с.

9. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 2. К.: Дух і літера, 2012. – 462 с.

10. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т.3. К.: Дух і літера, 2014. – 487 с.

11. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 4. К.: Дух і літера, 2016. – 440 с.

12. Жижек С. Щекотливый субъект: отсутствующий центр политической онтологии. — М.: Изд. Дом «Дело» [РАНХиГС](#), 2014. — 528 С.

13. Зайцева, С. Л. Філософія мови: навч.-метод. посіб. – Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 56 с.

14. Кант И. Критика чистого разума / Кант И. – Мн.: Литература, 1998. – 960 с. (перевидання відсутнє)

15. Кебуладзе В. Феноменологія і герменевтика як методологічні стратегії в сучасній українській філософії та гуманітаристиці / Кебуладзе В. // Філософія освіти – 2013 – № 1 (12) – С.128-139.

16. Кримський С. Бесіди з Кримським: Остання касета (спілкувалася Т. Чайка) // Філософська думка. — 2011. — № 1. — С. 128–145.

17. [Лакс М. Метафізика](#) Сучасний вступ. К.: Дух і літера. — 2016. — 584 с.

18. [Левинас Е.](#) Философия и биография. К.: Дух і літера, 2011. – 376 с

19. Лой. А.М. Філософська антропологія і практична філософія./ Лой. А.М. Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І.Шинкарука та сьогодення. Частина 1. Вип. 4.// Зб.наук.праць. Філософські діалоги'2010. К., 2010. – С.30 – 52.

20. [Мова: класичне — модерне — постмодерне.](#) Вип. 3. — Київ: Дух і літера, 2017. — Вип. 3. — 274 с.

21. [Монжен Ол. Виклики скептицизму. Зміни інтелектуального пейзажу Франції.](#) Пер. с франц. Т. Голиченко, С. Йосипенко, А. Репы. К.: Дух і літера, 2011. – 360 с.
22. [Нарис про свободу волі.](#) К.: Дух і літера. — 2016. — 344 с.
23. Пинкер Ст. Как работает мозг. М.: Кучково поле, 2017. – 672 с.
24. П'янзін, С. Д. Основи соціальної філософії [Текст]: навч. посіб. – Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2014. - 151 с.
25. Ортега-і-Гассет Х. Миссия университета. / Пер. с исп. Марины Голубевой и Андрея Корбута. — М.: [ГУ-ВШЭ](#), 2010. — 144 с.
26. [Парсонс Т. Соціальна структура і особистість.](#) Пер. с англ. В. Верлоки и В. Кебуладзе. – Дух і літера, 2011. – 338 с
27. Попович М. Бути людиною. К.: КМА, 2017. – 336 с.
28. Пушонкова, О. А. Філософія психоаналізу [Текст]: навч.-метод. посіб. – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 76 с.
29. Рамачандран В. Мозг рассказывает. Что делает нас людьми? М.: Карьера Пресс, 2012.– 395 с.
30. [Ред В. Шлях філософії: ХІХ–ХХ століття.](#) Пер. с нем. М. Д. Култаевой, В. И. Кебуладзе, В. Терлецкого. – К.: Дух і літера, 2010. – 368 с.
31. Ренч Т. [Конституція моральності. Трансцендентальна антропологія і практична філософія.](#) Пер. с нем. Владимира Приходько. – К.: Дух і літера, 2010. – 348 с.
32. Скиртач В. М. Трансформація суб'єкта в клінічному дискурсі філософування ХХ століття: монографія [Текст] / В. М. Скиртач. – Донецьк: ЛАНДОН ХХІ, 2014. – 247 с. (укр.)
33. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Сартр Ж.-П. – М.: АСТ: Астрель, 2012. – 925 с.
34. Сартр Ж.-П. Шляхи свободи. Трилогія. — Ч. 3: Смерть у душі / пер. із фр. Л. Кононович. — К.: Вид-во Жупанського, 2016. — 312 с.
35. [Стружевский В. Онтологія.](#) — К: Дух і Літера, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського — 2014. — 312 с.
36. [Тейлор Ч. Етика автентичності.](#) Пер. с англ. – Изд. 2-е. – К.: Дух і літера, 2013. – 128 с.
37. [Тиллих П. Мужество быть.](#) К.: Дух і Літера, 2013. – 200 с.
38. Хайдеггер М. Бытие и время/ Хайдеггер М. – М.: Академический Проект, 2011. – 460 с.
39. Хайдеггер, М. [Цолликоновские семинары/](#) Пер. с нем. яз. И. Г. Глухой. — Вильнюс: [ЕГУ](#), 2012. — 406 с.
40. Хайдеггер М. О существе человеческой свободы. Введение в философию.— СПб.: "Владимир Даль", 2018. – 416 с.
41. Чалмерс Д. Сознаний ум. В поисках фундаментальной теории. М.: УРСС : Книжный дом «Либроком», 2013. – 512 с.
42. Філософія ХХ-ХХІ століть: імена [Текст] : біогр. слов. / уклад. : Ю. В. Омельченко. – К. : Фенікс, 2011.– 211 с.
43. Философия [Текст]: практикум / Л. Г. Дротянко, М. А. Абисова, С. Н. Ищук [и др.]. - К. : Аграр Медиа Групп, 2014. - 98 с.

44. Франкл В. Логотерапія и екзистенціальний аналіз: Статті и лекції = Logotherapie und Existenzanalyse. — М.: [Альпіна нон-фікшн](#), 2016. — 344 с.
45. Фройд Зигмунд Вступ до психоаналізу. Переклад з німецької: [Петро Таращук](#). Харків: КСД, 2015. — 480 с.
46. Фромм Е. Е. Фромм. Мати чи бути?. К.: Укр. письменник, 2010. — 189 с.
47. Фуко М. Наглядати і карати. — К.: [Основи](#), 1998. — 392 с. (перевидання відсутнє)
48. Фуко М. Археологія знання. — К.: [Вид-во Соломії Павличко «Основи»](#), 2003. — 326 с. (перевидання відсутнє)
49. Шевченко З. В. Філософські проблеми гендеру та фемінізму: [навч.-метод. посіб.] Черкаси: Чабаненко Ю. А. — 2013. — 96 с.
50. Шейко, В. М. Філософія української національної ідеї та Микола Хвильовий: історико-культурологічний аспект. — К. : Інститут культурології НАМУ, 2010. — 208 с.
51. Ясперс К. Філософія. — М.: «Какон+» РООИ «Реабілітація», 2012. — 448 с.
52. *Schmidt, Dennis J.; Heidegger, Martin (2010). Being and Time. Albany: State University of New York Press.*

5. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Сайт Українського філософського фонду <http://www.philosophy.ua>
2. Електронна бібліотека “psylib” (психологія, філософія, релігія, культурологія, методологія та ін.) <http://www.psylib.kiev.ua>
3. Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка <http://www.philsci.univ.kiev.ua/UKR/index.html>
4. <http://sokrat.online/files-view-22.html>
5. <https://www.youtube.com/channel/UCpwQ3deqRxm1e2tM6pMZF4A>
6. <https://www.youtube.com/watch?v=oGFQNPQKGJM&list=PL17615E91842086C0>